

SOCIAL AND LEGAL PSYCHOLOGYDOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-114-5-15>**КОНЦЕПТ «ІДЕОЛОГІЯ» В ІСПАНСЬКІЙ НАУКОВІЙ ПСИХОЛОГІЇ НА МЕЖІ XIX – XX СТОЛІТЬ****Зайченко Н. І.**

*доктор педагогічних наук,
професор кафедри загальної та прикладної психології
ПВНЗ «Інститут екології економіки і права»
м. Київ, Україна*

У сучасному гуманітарно-науковому дискурсі поняття «ідеологія» використовується здебільшого в політичному сенсі, проте етимологія слова засвідчує, що первинні його сенси були дещо іншими. Слово «ідеологія» походить з давньогрецької мови і складається з двох частин – «ідея» («прообраз, уявлення, ідея») та «логос» («слово, вчення, наука»). Означення терміна, наприклад, у літературознавчій енциклопедії подано таким чином: «ідеологія – сукупність ідей та поглядів у політиці, філософії, праві, віровченні тощо, система теоретичних принципів, що відображає одну з форм суспільного буття» [1, с. 403].

На межі XIX – XX століть поняття «ідеологія» широко застосовувалося в іспанській науковій та підручній літературі зі психології у значенні «вчення про уявлення людини». Так, у праці «Філософія. Психологія» (Мадрид, 1900 р.) викладача Гранадського університету Хосе Еспаньї Льєдо пояснювалося, що в структурі психології виокремлюються як самостійні напрями: «динамілогія, яка займається дослідженням душевних потенцій; ідеологія, що вивчає уявлення в цілому; критереологія, яка спрямовується на оцінювання засобів пізнання, та психологія раціональна, що ставить собі за мету дослідження людської душі, котра розглядається і сама по собі, і в єдності з тілесним, адже людина складається з духовного й тілесного» [2, с. 7].

Далі в розділі під назвою «Ідеологія» Еспанья Льєдо писав: «ідеологія – це та частина філософії, яка стосується міркувань в цілому, або, як казав Пріско, наука про те розумове сяйво, під дією якого людський розум пізнає» [2, с. 61].

Вказувалося в роботі «Філософія. Психологія» і на те, що тлумачення концепту «ідея» не є однозначним, одні філософи під «ідеями» розуміють як чуттєві, так і інтелектуальні уявлення, а інші – виключно інтелектуальні. На погляд Хосе Еспанї Льедео, в «ідеях» варто розрізняти суб'єктивну й об'єктивну сторони. Перша показує, що уявлення твориться мозком суб'єкта, спрямованого на пізнання певної речі, а друга – що уявлення є засобом ідентифікації пізнаваної речі, адже мета пізнання – не саме по собі уявлення, а річ, яка пізнається [2, с. 61–62].

Хуан Аролас наголошував на тому, що термін «ідея» є багато-значним, а його первинне коріння сходить до значень «бачити» та «знати» [3, с. 131]. На думку викладача філософії, варто розглядати два значення цього терміна – перше значення – «зразок або тип певних речей», а інше – «поняття або концепт розумовий». В «ідеї» обов'язково зустрічатимуться два елементи: сутність – елемент духовний – та спосіб уявлення певної речі [3, с. 131–132].

У праці Хуана Ароласа «Елементарна філософія (психологія, логіка та етика)» (Барселона, 1896 р.) «ідеї» діляться на абсолютні, відносні та дедуктивні. Абсолютні «ідеї» виникають внаслідок уваги; відносні – є результатом уподібнення, а дедуктивні – «доньки розмірковування». За походженням «ідеї» класифікуються на чуттєві, або естетичні, моральні та розумові, однак будь-яка «ідея» засновується на відчуттях або естетичного, або морального, або розумового характеру [3, с. 140].

Луїс Морено Бустаманте у «Курсі психології, логіки і філософії моралі» (Логроньо, 1892 р.) констатував, що слово «ідея» може означати і «судження», і «знання», і «принцип», і «концепт», і «думка», і «точка зору», й «уявлення» тощо. За будь-якого значення «ідея» передбачає повне та завершене судження, отже, вона є «умовою знання або пізнання» [4, с. 60].

Далі педагог відмічав, що «ідея» не є «чимось більшим за розумове представлення предмета»; уявлення – це «явище свідомості або духовна модифікація» [4, с. 59]; «усі уявлення створюються розумом – одні за допомогою внутрішнього або зовнішнього сприйняття, інші – за допомогою індукції та узагальнення» [4, с. 61].

У «Компендіумі зі психології, логіки та філософії моралі» (Валенсія, 1890 р.) Мануеля Поло Пейролона зазначалося, що уявлення можуть бути суб'єктивними й об'єктивними. У першому випадку – вони є знанням у розумі суб'єкта, а в іншому – вони є відображенням об'єкта, про який розмислюється [5, с. 52].

Стосовно походження уявлень – у працях зі психології та філософії стверджувалося, що існують різні «ідеологічні системи», зокрема,

емпіризм (матеріалізм, сенсуалізм), ідеалізм, трансцендентальний раціоналізм, онтологізм, схоластизм [3, с. 133]; [6, с. 164].

Представники емпіризму відносять уявлення на рівні з відчуттями та сприйняттям до чуттєвої форми пізнання, а відчуття розуміють основним джерелом знання. Ідеалізм утверджує первинність у сфері буття ідеального духовного по відношенню до матеріального, окремі його представники захищають концепцію про «вроджені ідеї». Трансцендентальний раціоналізм відстоює позицію про походження ідей а рїогї та гегемонїю чистого розуму як джерела знання. Онтологізм – сконцентровується на тому, що «людський розум пізнає у цьому житті Бога безпосередньо або інтуїтивно, вбачаючи у Богові усі розумні речі» [3, с. 137]. Схоластизм, або раціональний психологізм, ґрунтується на тому, що пізнання починається зовнішніми відчуттями, а вдосконалюється розумом, що «вроджене у нашому духові є діяльність чуттєва та інтелектуальна» [3, с. 138].

У роботі «Короткий курс метафізики і натурфілософії» (Мадрид, 1898 р.) Хуана Мануеля Орті Лари поняття «ідеологія» вживалося, зокрема, і в такому контексті: «Чому вчить нас ідеологія рефлексивного пізнання, завдяки якому душа пізнає себе? Вона вчить: по-перше, що душа не пізнає інтуїтивно власну сутність, а пізнає лише дії, в яких саме і виявляється її існування <...>; по-друге, що сутність душі може бути пізнана тільки завдяки тривалому й витонченому дослідженню за допомогою знання багатьох концептів і за аналогією з чуттєвими речами» [6, с. 172–173].

У філософсько-психологічних працях початку ХХ століття панувала позиція, що ототожнення ідей та уявлень характерно виключно для сенсуалізму, а «загальна ідея відрізняється від уявлення», «загальна ідея походить завжди з абстракції» [7, с. 197]. У книзі Федеріко Далмау Гратакоса «Елементи філософії. Психологія» (Барселона, 1912 р.) стверджувалося: «Є два класи загальних ідей. Одні виступають основою визначень та класифікацій, а інші – загальні ідеї відношень – є джерелом законів, котрі виражають відношення між двома умовами й у порядку фізичному – відношення між явищем та його причиною» [7, с. 197].

Отже, на переконання філософа, ідея та уявлення не можуть ототожнюватися, це зовсім різні речі. Серед основних «ідеологій» він характеризував аристотелівсько-томістську, декартівську, онтологізм та деякі інші.

У праці Ісідоро Діаса «Антропологія або філософія людини» (Мадрид, 1915 р.) зауважувалося, що «ідеологія – то є найцікавіша

частина психології», що «ідеологія досліджує ідею та питання її природи, походження, властивостей і відношень» [8, с. 168].

Означення поняття «ідея» у філософській роботі було таким: «розумове й абстрактне уявлення предмета або відношення шляхом сформованого уподібнення цього предмета та розуміння» [8, с. 168].

Ісідоро Діас відстоював позицію про те, що «ідея» (уявлення про об'єкт) і образ об'єкта не є одним й тим самим, що «образ є передумовою уявлення». Більше того, «образ не можливо сформувати», він обумовлений численністю та різноманіттям об'єктів, які сприймає людина, а уявлення – є «ясним», «завершеним» та «точним» [8, с. 168–169].

Таким чином, концепт «ідеологія» детально досліджувався в рамках іспанської наукової психології на межі XIX – XX століть. Ідеологія як вчення про уявлення людини була невіддільним складником тогочасної іспанської психологічної науки. І саме в царині ідеології здійснювався пошук відповідей на питання, як людина уявляє світ, яка природа її особистісних уявлень та яким чином вони формуються у людській свідомості.

Література:

1. Ідеологія. В кн.: Літературознавча енциклопедія. У 2 томах / автор-укладач Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. С. 403.
2. España Lledo J. Filosofía. Psicología. Madrid: Librería de Hernando y Compañía, 1900. 225 p.
3. Arolas Juani J. Filosofía elemental (Psicología, Lógica y Ética). Barcelona: Imprenta Gutenberg, 1896. 555 p.
4. Moreno Bustamante L. Curso de psicología, lógica y filosofía moral. Logroño: Imp. y Lib. de D. Ricardo M. Merino, 1892. 464 p.
5. Polo y Peyrolon M. Compendio de Psicología, Lógica y Filosofía moral. Valencia: Imprenta de Manuel Alufre, 1890. 280 p.
6. Ortí y Lara J. Curso abreviado de metafísica y filosofía natural. Vol. II. Filosofía natural. Madrid: Casa Editorial de San Francisco de Sales, 1898. 200 p.
7. Dalmau y Gratacos F. Elementos de Filosofía. Psicología. Barcelona: Luis Gili Ed., 1912. 430 p.
8. Diaz I. Antropología o filosofía del hombre. Madrid: Imprenta de Candido Alonso y Compañía, 1915. 273 p.